

M. L. DRAZDAUSKIENE

FATINĖ KALBOS FUNKCIJA IR JOS SOCIOKULTŪRINIS TURINYS

Kalbos reikšmių aiškinimas pragmatiškai tikslingoje komunikacijoje iš esmės yra gramatikos plačiąja prasme ir logikos kompetencijoje, todėl tokios komunikacijos rezultatai gali būti numatomi. Bet kalboje, kaip žinome, gali būti ir neprediktabilių, nepageidaujamų rezultatų, todėl reikia išsiaiškinti, kokios reikšmės gali juos sąlygoti. Tai liečia vadinamąją nekomunikacinę kalbos funkciją.

Net informacijos sprogo amžiuje, kai svarstomi informacijos kompresijos, komunikacijos optimizacijos ir kiti klausimai, išliko įdomi kalbos funkcija, vadinama fatine¹, kurioje kalbėjimas ir kalbėjimo maniera yra lygiaverčiai turiniui. Ši funkcija — tai pragmatiškai nerelevantiško turinio įvadinė, baigiamoji ir poilsio situacijų kalba žmogaus interesų, aplinkos, buities ir užsiėmimų temomis arba žodinė socialumo išraiška, kuri atspindi atskiro individo ir konkrečios visuomenės patirtį, lingvistinę etiką, kultūrinės tradicijas ir etnines ypatybes. Skirtingose kalbose turėdama nevienodą istoriją ir tradicijas, ši funkcija pastebimai keičiasi XX amžiuje, daro tam tikrą poveikį socialiniams santykiams. Todėl jos tyrinėjimas lingvistiniu, socialiniu, kultūriniu ir kitais aspektais padeda atskleisti nekomunikacinių kalbos reikšmių istorinius ir kultūrinius motyvus bei svarbą konkrečiame socialiniame kontekste².

¹ Fatinė (angl. *phatic*), arba kontakto užmezgimo, funkcija — viena iš kalbos funkcijų, kuri skiriasi nuo komunikacinės tuo, kad ji pasireiškia situacijose, kuriose kalbantysis nesiekia tuoj pat perduoti klausančiajam tam tikrą informaciją, bet stengiasi palaikyti normalias bendravimo sąlygas, parengti klausantįjį informacijai, atkreipti jo dėmesį ir pan. (žr.: *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов.— М., 1966, с. 508). Fatinis bendravimas (*phatic communion*) yra kalbos rūšis, „kuria vien pasikeičiant žodžiais sukuriama bendrumo ryšiai“ (*Malinowski B.* The Problem of Meaning in Primitive Languages.— In: *The Meaning of Meaning* by C. K. Ogden and I. A. Richards. London, 1936, p. 315); „<...> fatinė funkcija gali būti akivaizdžiai realizuojama nešykštint ritualinių formulių arba dalyvaujant dialoge, kurio tikslas — vien komunikacijos pratęsimas“ (*Jakobson R.* Linguistics and Poetics.— In: *Style in Language*. Cambridge, Mass., 1966, p. 355).

² Plačiau apie tai žr.: *Condon J. C., Jr.* Semantics and Communication.— New York, 1966.

Fatinė kalbos funkcija — sudėtingas reiškinys. Vien lingvistinėje jos interpretacijoje iškyla kalbos originalumo ir šampų, kalbos vieneto apimties, kalbos ženklo daugiaprasmiškumo, kontekstinių reikšmių ir kiti klausimai. Remiantis šios funkcijos tyrinėjimais, galima pagrįsti tam tikras supozicijas kalbos kilmės³, kalbos ir mąstymo bei kalbos mechanizmo ir praktikos klausimais⁴. Šiame straipsnyje analizuojamos kalbos fatinės funkcijos socialinės-kultūrinės reikšmės, aptariami objektyvūs ir subjektyvūs jų implikacijų šaltiniai bei sąlygos.

Rašydamas apie Melanezijos žvejų fatinį bendravimą, B. Malinovskis ypač pabrėžė jų kalbos mažareikšmiškumą, arba jos vartojimą ne minčiai išreikšti. Iš esmės teisingas, originalus ir reikšmingas XX amžiaus pradžioje, šis teiginys vėliau buvo gerokai suabsoliutintas. Jis paskatino žavėtis daugybe analogijų anglų kalboje, tačiau kitos fatinės funkcijos reikšmės liko tiesiog nepastebėtos.

Nekyla abejonių, kad viena iš fatinio bendravimo reikšmių yra komunikabilumas. Nominalinė žodžių reikšmė fatinėje funkcijoje aiškiai sumenkėja, t. y. idealiais šios funkcijos atvejais ji nėra traktuojama kaip pragmatinė informacija. Būtent tokią kalbos rūšį ir pastebėjo B. Malinovskis uždarame Melanezijos čiabuvių rate po darbo dienos prie laužo. Tačiau vargu ar tik komunikabilumu apsiriboja išsivysčiusių šiuolaikinių kalbų delikatus pokalbis (niekų kalba — small talk)⁵ tarptautinių kontaktų situacijose, nors komunikabilumą čia būtinai reikia pažymėti.

Ne vienas anglų kalbininkas yra pabrėžęs, kad delikačiame anglų pokalbyje tipiškai klausimai „Kaip sekasi?“, „Kaip iaikotės?“ nereikalauja objektyvaus relevantiško arba išsamaus atsakymo, o jeigu sulaukiama būtent tokio atsakymo, jis laikomas arba netaktišku, arba iš jo pasijaukiama. Tokie klausimai anglų kultūrinėje tradicijoje reikalauja standartinio, lakoniško, dažniausiai teigiamo atsakymo, kad būtų galima nedelsiant tokiu pačiu klausimu kreiptis į pašnekovą ir su juo bendrauti rodant dėmesį, bet nesvarstant problemų. Taigi delikačiame pokalbyje kartais tik pasikeičiama paviršutiniškomis standartinėmis frazėmis, kurios, be kita ko, gali reikšti būsimos informacijos pobūdį ir būti pramoga.

Pramoga — viena iš svarbesnių ir rafinuotesnių delikataus pokalbio reikšmių. Jos yra koletas variantų, ir ji tam tikra prasme motyvuoja nusistovėjusią etiketo normą atsakyti kuo trumpiau. Ilgas atsakymas gali pasidaryti nuobodus, ir pašnekovas gali įkyrėti; mat, pasak anglų autorės E. Post, įkyrus yra žmogus, „kuri kalba apie save, kai klausantysis

³ Plg.: *Malinowski B.* Min. veik.; *Mounin G.* Les Fonctions du langage.— Word, 1967, vol. 23, N 1—3.

⁴ Zr.: *Coulmas F.* Riten des Alltags.— In: Bedeutung, Sprechakte und Texte. Akten des 13. Linguistischen Kolloquiums. Gent, 1978, Bd. 2. Tübingen, 1979, S. 171—179; *Drazdauskienė L.* Cliché as Vice and as Virtue.— Grazer Linguistische Studien, 1979, N 10, p. 26—39.

⁵ Zr.: *Stoškus K.* Kaip suprasti kitą? — Problemos, 1969, Nr 1 (3).

nori kalbėti apie save“⁶. Nepageidautini ir neigiami atsakymai, nes tuomet reikėtų papildomo dėmesio ir žodžių nemaloniems dalykams. Taigi pramoga sukuriama, subtiliai žadinant savimeilę, kuria dalijasi abu pašnekovai ir patiria malonumą, skatindami vienas kitą trumpais kartkartiniiais pritarimais. Pokalbiui malonumo teikia ir kitos etiketo normos. Seną kultūrinę tradiciją turinčiose visuomenėse net aiški nesąmonė ar absurdiška nuomonė niekada nepaneigiama tiesmukišku „Nieko panašaus“ ar kitokia fraze. Priešingai, sakoma „Papasakok daugiau apie tai“ arba gudriai pakeičiama pokalbio tema, ir kalbantysis niekada nepertraukiamas. Mat tiesus neigimas arba grubus atsakymas, kurių pasitaiko ir buityje, ir šiuolaikinėje literatūroje, yra pramoginės reikšmės opozicija fatinėje funkcijoje. Toks atsakymas rodo nenorą bendrauti. Tas, kas žodžiu nutraukia kontaktą, t. y. sutrikdo pokalbį ir atsisako teikti malonumą jame dalyvaudamas, laikomas neišsiauklėjusiu. Tad išsiauklėjimas šia prasme yra sugebėjimas teikti malonumą ir pačiam jį patirti. Kitaip tariant, tai yra įsipareigojimas slopinti savo tikruosius jausmus, interesus ir įpročius. Vadinasi, pramoga, kaip sociokultūrinė kalbos fatinės funkcijos reikšmė,— ne savaiminis, o sąmoningų ir nesąmoningų valios pastangų rezultatas.

Fatinėje kalbos funkcijoje pramoga neapsiriboja pačiu kalbėjimu. Malonumas dažnai suteikiamas ir tuo, kas sakoma. Taigi, kita delikataus pokalbio ir etiketo norma — žinoti, ko nesakyti, pirmiausia vengiant pašnekovui nemalonių temų ir sugebant pasakyti kad ir standartinę frazę su potekste, kurios tikroji reikšmė žinoma tik pačiam sakančiajam. Įvairios kinesinės ir nežymios ekstralingvistinės išraiškos padeda labai subtiliai suvokti tai, kas nepasakyta žodžiais. Pagaliau malonus gali būti vien suvokimas, kad kažkas liko už žodžių.

Reikėtų pažymėti, kad visuomenėse, kuriose puoselėjamas delikatus pokalbis, sugebėjimas deramai dalyvauti jame laikomas svarbia žmogaus savybe. Neatsitiktinai ji priskiriama ir džentelmenui. „Jis mato visą draugiją <...>, saugosi netinkamų aliuzijų arba erzinančių temų; jis retai dominuoja pokalbyje ir niekada neįkyri <...>. Jis turi pakankamai sveikos nuovokos viešai neįsiseisti, pernelyg daug interesų, kad atsimintų nuoskaudas, ir yra per daug tingus, kad puoselėtų pyktį <...>. Jeigu dalyvauja kokiame nors debate, jo disciplinuotas intelektas saugo jį nuo kvailo nepagarbumo geresniems, bet, galimas dalykas, mažiau išlavintiems protams, kurie kaip buki įrankiai plėšia ir drasko, o ne pjauna, kurie apsirinka dėl klausimo esmės, išieško ją jėgas niekam, neteisingai supranta priešininką ir palieka klausimą dar labiau supainiotą, negu jis buvo. Teisinga ar klaidinga jo nuomonė, jo požiūris toks aiškus, kad jis negali būti neteisingas; jo paprastumas — įtikinamumas ir glaustumas — ryžtingumas“⁷.

⁶ *Post E. Etiquette.*— In: *The Blue Book of Social Usage.*— New York and London, 1945, p. 45.

⁷ Cit. iš: *Lucas F. L. Style.*— London, 1955, p. 115.

Pramoga, kurią teikia fatinė funkcija, remiasi kitos, žymiai pragmatiškesnių padarinių turinčios šios funkcijos sociokultūrinės reikšmės. Senų kultūrinių tradicijų visuomenėse, ji gali turėti dar vieną — savisaugos užtikrinimo — prasmę.

Fatinė funkcija savisaugos prasme gali būti suvokiama tik kaip sudėtingas istoriškai susiklostęs reiškinys. Aptarus minėtas šios funkcijos reikšmes, saugomas etiketo normų, būtų galima padaryti tokias išvadas: esant draugijoje, būtina kalbėti, jog parodytum dėmesį, savo žmoniškumą ir komunikabilumą, bet taip, kad neįkyrėtum. Būdamas įdėmus, klausantysis gali daug suprasti net iš standartinių atsakymų į standartinius klausimus, ypač pokalbyje su pašaliniu arba svetimšaliu. Pastarasis, atėjęs iš kitokios kultūrinės aplinkos ir kalbantis svetima kalba, dažniausiai net nesugeba atsakyti standartiškai, paviršutiniškai. Tuo tarpu klausantysis patraukia jį savo malonumu ir dėmesiu, o pats lieka tartum už uždangos. Pokalbio eiga gali būti analogiška ir lygiaverčių pašnekovų atveju, nes toks yra istoriškai susiklostęs pokalbio etiketo principas. Jeigu daugelis visuomenės narių vadovaujasi šiuo principu, t. y. meistriškai valdo fatinę funkciją, tokia visuomenė darosi sunkiai prieinama svetimos kultūros atstovui. Net ir gerai kalbą mokantis svetimšalis išduoda save vienokiais ar kitokiais netikslumais standartiniame pokalbyje, ypač peržengdamas kultūrinėje tradicijoje priimtas klausimų ribas ir duodamas nekonvencionalius atsakymus.

Savisaugą galima laikyti ir nepragmatine, ir pragmatine fatinės funkcijos reikšme. Savisaugos potenciali šioje funkcijoje turi objektyvias prielaidas. Deramai suprasta ir priimta, ji gali tapti malonumo arba naujos fatinės funkcijos reikšmės stimulu. Nesuprasta ar neįvertinta, ji gali turėti ir neigiamų padarinių. Idealoje fatinės funkcijos sampratoje, kalbos turinys nesuvokiamas kaip intelektualinės veiklos objektas arba pragmatinė informacija. Tačiau tai nereiškia, kad kalbos turinio negalima analizuoti ir daryti išvadų, net jeigu jomis praktiškai ir nesinaudojama. Tiksliau sakant, jis galėtų būti analizuojamas, pavyzdžiui, kaip malonumo stimulas.

Savisauga užtikrinama meistriškai valdant fatinę funkciją, ji nesuvokiama be gilios kultūrinės-istorinės tradicijos. Pavyzdžiui, galima nurodyti anglų visuomenę ir stereotipiniu tapusį anglų uždaramą, kurį pabrėžia patys anglai net grožinės literatūros komentaruose⁸. Anglų uždaramas yra susiformavęs istoriškai, turi seną kultūrinę tradiciją ir atsparą, be kita ko, pasireiškiančią fatinėje funkcijoje. Kai fatinį bendravimą specialiai tobulino aristokratai, jis turėjo komunikabilumo ir pramogos reikšmes. Vėliau jis tapo nusistovėjusia kultūros tradicija, turinčia savotiškų visuomeninės apsaugos potencialų. Jų nežinodamas, svetimšalis negali tapti savu anglų visuomenėje.

⁸ Žr.: Hunter J. *Modern Short Stories*.— London, 1975, p. 76.

Savisaugos potenciali fatinėje funkcijoje tiesiogiai susijusi su socialine žmonių priklausomybe. Kalba, kaip žinome, buvo ir yra reikšmingas žmogaus socialinės padėties, išsilavinimo ir kultūros ženklas⁹. Iš esmės būdama pradinis kalbos akto veiksnys, fatinė funkcija ypač kondensuoja kalbos, kaip socialinės priklausomybės indikatorius, reikšmę. Ši reikšmė tampa prielaida tam tikra prasme neutralizuoti apsauginės funkcijos pragmatizmą.

Siuolaikinėje visuomenėje fatinė funkcija, kaip komunikabilumo rodiklis, įtvirtina socialinę ir etninę priklausomybę. Kalbos ženklas nėra vienatonis, jis turi keletą registų, kurie kalbotyroje yra sociolingvistinės kategorijos. Kalba išreiškiama socialinė priklausomybė nebūtinai siejama su klasiškai priklausomybe. Sociolingvistiniuose tyrimuose į grupes žmonės dažniausiai skirstomi atsižvelgiant į jų pajamas, išsilavinimą, amžių ir profesiją. Klasikinėje kalbos registro sampratoje, be to, dar skiriami bent trys variantai — familiarus, neutralus ir formalus. Dabartiniu metu daug išsamesniais laikomi anglų ir amerikiečių stilistikos plačiai vartojami penki registrai: oratorinis, specialusis, patariantysis, atsainusis ir intymusis¹⁰. Anglų sociolingvistinių tyrimų duomenimis, kiekvienas žmogus vartoja bent du (siaurą regioninį ir norminį) registrus¹¹.

Pastaruoju dešimtmečiu anglų ir amerikiečių sociolingvistikoje labai išpopuliarėjo požiūris esą nedemokratiška mokykloje brukti norminę kalbą moksleiviui, iš prigimties kalbančiam regioniniu ar socialiniu dialektu¹². Geriausia išeitis esą skatinti moksleivius vartoti du registrus — socialinį-regioninį ir norminį¹³. Įdomu, kad, išsiplėtus tarptautiniams ryšiams, darbuose praktiniais rusų kalbos vartojimo klausimais, parašytuose kartu su užsienio autoriais¹⁴, jau vartojami įvairių registų kreipiniai (pavyzdžiui, товарищ, молодой человек, девушка, дама ir kt.) bei

⁹ Plg.: „Apie žmogų sprendžia iš jo rūbų, bet tai — ne viskas. Geresnis požymis yra kalba“ (*Eichler L. Book of Etiquette.*—New York, vol. 2, p. 135). „Keistoka, kad mes, amerikiečiai, dažnai nesuvokiame, jog mūsų pačių išsiauklėjimas tampa akivaizdus vos tik prakalbame“ (*Post E. Min. veik.*, p. 27). «Dažnai girdima frazė „Ledi atpažinsi vos tik jai prakalbėjus“ nėra hiperbolė» (Ten pat, p. 38). «Вмиг по речи те познали, что царевну принимали» (*Пушкин А. С. Сказка о мертвой царевне и семи богатырях.*—М., 1960, с. 10).

¹⁰ Zr.: *Joos M. The Five Clocks.*—International Journal of American Linguistics, 1962, vol. 28, N 2.

¹¹ Zr.: *Macaulay R. K. S. Language, Social Class and Education.*—Edinburgh, 1977, p. 108.

¹² Zr.: *Guth H. P. English for a New Generation.*—New York, 1973; *Giles H., Powesland P. F. Speech Style and Social Evaluation.*—London, New York, 1975; *Macaulay R. K. S. Min. veik.*

¹³ Zr.: *Giles H., Powesland P. F. Min. veik.*, p. 108—110, 140.

¹⁴ Zr.: *Формацовская Н. И. Русский речевой этикет в комментариях.*—София, 1977; *Jone T. R., Sturpin L. P. Guide to Modern Russian Speech Etiquette.*—The University of Melbourne, 1970.

mandagumo formulės. Derėtų taip pat atkreipti dėmesį, kad kodifikuotas anglų etiketas formaliomis situacijomis (tarptautinės konferencijos, diplomatiniai priėmimai, proginiai banketai, jubiliejai ir pan.) iš esmės nepaseno (galima palyginti vyro ir moters pristatymą ir prisi- statymą asmeniniuose susitikimuose ir didelėje auditorijoje, pokalbius mažose draugijose ir pan.). Pastaraisiais metais pasirodžiusiose knygo- se¹⁵ elgesio kultūros klausimais yra nemaža analogijų su prieškarinio kalbos etiketo normomis. Daugelis kodifikuoto lingvistinio etiketo normų, atėjusių iš klasinės visuomenės, patvirtinamos kalbėjimo taisyklėmis, rastomis folklore¹⁶. Taigi galima daryti išvadą, kad elgesio ir kalbos kultūros normos, būdamos bendrosios kultūrinės tradicijos esminiai komponentai, neišnyksta staiga, be ženklo ir nėra paikai išgalvotos. Ypač lėtai kinta formalių situacijų lingvistinis etiketas. Žinoma, negalima pa- neigti, kad šiandien yra labai daug liberalizmo net, sakykime, anglų visuomenės elgesio kultūroje, bet jį kopijuoti vargu būtų rekomenduotina užsieniečiui.

Kalbant apie fatinės funkcijos reikšmes, reikėtų prisiminti apibrėži- mą, kuriame akcentuojamas informacijos fatinėje funkcijoje neesmingu- mas. Dabar tai gali pasirodyti abejotina. Kyla klausimas, kokie informā- cijos šaltiniai fatinėje funkcijoje? Analizuojant savaugos reikšmę, buvo minėta, kad informacija šiuo atveju gali būti indukuojama net iš stan- dartinių atsakymų, kalbos registro, intuicijos ir situacijos konteksto. Informacija gali būti net aktyviai siūloma prisidengiant fatiniu bendra- vimu. Fatinė funkcija priedangos prasme (plg.: artistinis bendravimas¹⁷) yra fatinės ir komunikacinės funkcijos sandūra, bet ignoruoti šią reikš- mę nedera, nes ji ypač būdinga vartotojiškose visuomenėse, žinoma iš grožinės literatūros ir buities¹⁸. Tiesa, kai kuriose visuomenėse toks artis- tinis bendravimas yra labai primityvus. Apskritai visuomenėse, kurios neturi senos fatinio bendravimo tradicijos, kiekvienas artistinio bendra- vimo atvejis yra labai menka priedanga, nes malonesni ar santūresni žodžiai ir vos vos aktyvesnė šypsena tampa nedviprasmišku ženklu sub- tiliai jaučiančiam žmogui. Vien todėl, kad fatinis bendravimas neturi nuolatinio intensyvumo, kiekvienas individualus artistinio bendravimo atvejis yra aiškiai permatomas, nors tikroji tokio bendravimo prasmė gali paaiškėti tik po kurio laiko.

Fatinė funkcija reikšminga ir tais atvejais, kai norima įveikti vadina- mąją kalbos baimę. Baimę gali sukelti galimybė įsipareigoti žodžiu, per anksti ar ne vietoj pasakytu. Fatinė funkcija tada yra priemonė pažinti pašnekovą ir pajusti jo ketinimus. Tai artima artistiniam bendravimui.

¹⁵ Žr.: *Smolka K.* Kaip elgtis.— V., 1978; *Asama I.* Gražiai elkimės.— K., 1979.

¹⁶ Žr.: *Рождественский Ю. В.* Введение в общую филологию.— М., 1979, с. 30—36.

¹⁷ Žr.: *Stoškus K.* Kaip suprasti kitą? — *Problemos*, 1969, Nr 1(3).

¹⁸ Žr.: *Maugham W. S.* Theatre.— London, 1937; *Maškis J.* Ir toli, ir arti.— V., 1963; *Plaidy I.* A Health Unto His Majesty.— London, 1956.

Bet kalbos baimė gali atsiskleisti ir fatinio bendravimo metu šios funkcijos tradicijų neturinčiose visuomenėse, kai vietoj standartinio atsakymo į standartinį klausimą žmogus pradeda aiškintis bijas atsakyti teigiamai. Toks atvejis rodo tiek kalbos baimę, tiek skirtingą fatinio bendravimo sampratą. Intensyviame fatiniame bendravime žodžio reikšmei neskiriama tiek daug dėmesio. Standartiniame fatiniame bendravime atsakymai apie save yra teigimai, kuriuose vengiama įkyrumo ir siekiama abipusio dėmesio. Taip kalboje nuolat palaikoma teigiamų reikšmių kondensacija. Jeigu, atsakydamas į klausimą, žmogus ima kalbėti apie baimę, jis pasirodo priklausęs visuomenei, neturinčiai fatinio bendravimo tradicijos, ir gali net įžeisti klausiantįjį, išaugusį visuomenėje, kuriai būdingos kitos tradicijos, nes, užuot sulaukęs standartinio atsakymo, jis turi išklaudyti kažką panašaus į jo klausimo svarstymą,— tartum jis būtų reikalavęs informacijos.

Komunikabilumas, pramoga, savaisuga, socialinės ir etninės priklausomybės įtvirtinimas, priedanga ir kitos fatinės funkcijos reikšmės rodo, koks sudėtingas nekomunikacinių reikšmių kompleksas ir kad jis gali komplikuoti net komunikacinę funkciją. Fatinio bendravimo tradicijų turinčiose visuomenėse šio pavojaus išvengiama labai paprastai: neutralaus registro buitiniuose kontaktuose žmogus, vartodamas standartinę frazeologiją ir norėdamas būti teisingai supastas, priduria: „Aš tikrai noriu tai pasakyti“ arba „Patikėk“. Taigi fatinė funkcija komunikacijai nekliaudo, jeigu kalbantysis jaučia atsakomybę už savo žodžius. Kalbinis bendravimas, be abejo, yra daugiareikšmis ir sudėtingas, o tarpkultūrinis bendravimas tik tada yra lygiavertis, kai partneriai žino kultūrinės tradicijas ir deramai prie jų prisitaiko.

Nekomunikacinės reikšmės neapsiriboja fatiniu bendravimu. Jeigu delikatus pokalbis, kaip fatinės funkcijos forma, yra dviprasmis ir dėl to jo sąmoningai vengiama, tai paprasčiausios fatinės funkcijos formos (pasisveikinimai, atsisveikinimai, kreipiniai ir analogiškas žodinis etiketas) šiuo požiūriu nelabai reikšmingos. Bet jos irgi kelia problemų, nes turi daug nekomunikacinių reikšmių, kurių ignoravimas neretai gali būti žalingas. Mandagumo formulės ir kreipiniai ypač kondensuoja fatinę funkciją su jos reikšmėmis, kai jie sąmoningai vartojami labai dažnai arba yra emociškai akcentuojami. Kasdieniame daugelio šalių etikete gausu mandagumo formulių. Kai kurių visuomenių atstovai per dieną keliasdešimt kartų pasako „Labai malonu iš jūsų pusės“, „Kaip sekasi?“, „Kaip puiku (žavū)“ ir panašias frazes, o „Ačiū“, „Atleiskite“, „Atsiprašau“, „Labai atsiprašau“, „Aš labai gailiuosi“, „Prašau“, „Malonu“ ir kt. tiesiog teka srautu. Žinant, kad į žodžius labai įvairiai reaguojama, o emociniai mandagumo formulių akcentai hiperbolizuoti net tose visuomenėse, kurių etninėms ypatybėms priskiriami uždarumo ir saikingumo bruožai, ypač reikšminga yra tyła, kuri pradeda dominuoti masiniame socialiniame bendravime.

Tyla, kaip žinome, gali reikšti nesupratimą. Kaip nurodo prof. J. Roždestvenskis, latviams būdinga, ko nors nesupratus, tylėti ir šypsotis¹⁹. Tyla taip pat gali reikšti sutikimą (plg. lietuvių patarlę „Tyla — gera byla“) ar priešišumą²⁰.

Stengdamasis parodyti draugiškumą ar gailėdamasis, svetimšalis dažnai pasako visiškai priešingos reikšmės žodžius (pvz., „Ačiū“ vietoj „Atsiprašau“). Bet sąmoningas mandagumo formulių nutylėjimas, kai žmogaus mimika išduoda jo vidinį sumišimą, turbūt yra daug sudėtingesnis psichologinis reiškinys. Sociolingvistų dėmesio ypač verti tie atvejai, kai šios formulės pabrėžtinai akcentuojamos.

Kitas reiškinys — gerai žinomas standartinis mandagumas ir stereotipinė šypsena, dažnai dėl kokių nors priežasčių suprantama kaip blogybė. Šiaip kinesinė išraiška yra vienas iš fatinio bendravimo komponentų. Didelių grupių santykiai yra formalūs vien dėl jų apimties, todėl komunikabilumą reiškiantys žodžiai turi būti labai neutralūs. Geras formalus tonas apskritai reiškia įvairių intymumo aspektų pašalinimą. Geras tonas — tai dėmesys, pagarba ir atstumas. Dėmesys ir pagarba išreiškiami žodžiu, kontaktas užmezgamas stereotipinėmis formulėmis ir frazėmis, o komunikabilumui ypač reikšminga akimirksnio reakcija, dažnai lydima šypsenos. Šypsena masiniuose kontaktuose pabrėžia funkcinį žodžių vienareikšmiškumą. Tiesa, neretai ji gali būti vulgari arba dviprasmiška dėl masiniuose kontaktuose netinkamo natūralaus nuoširdumo. Todėl visuomenėse, subtiliai jaučiančiose šypsenos reikšmę, ji tampa standartinė dėl savo vienareikšmiškumo ir analogijos su standartinėmis mandagumo formulėmis. Bet socialiniu požiūriu tai yra laimėjimas, o ne praradimas. Tiesa, šypsena ir žvilgsnis gali reikšti daugybę minties ir psichologinių niuansų²¹. Kasdieniame gyvenime būna žvilgsnių-brangenybių, teikiančių malonumą metams, tačiau tai gali būti reikšminga, sakykime, dviem konkrečioms asmenims. Masiniuose urbanistiniuose kontaktuose šypsena neišvengiamai turi būti standartinė. Tokia šypsena, kaip ir kitos tradicinės mandagumo formulės, rodo viešo elgesio kultūrą. Masinis bendravimas (ypač aptarnavimo srityje) yra standartinis ir dėl to nereikėtų per daug sielotis. Jeigu visuomenėje vengiama minėtų standartinių frazių ir mandagumo formulių, socialumo ryšiai silpnėja, užleisdami vietą šaltumui, grubumui ar net priešiškumui.

Taigi matome, jog tiek fatinio bendravimo tradicijos, tiek minėtos standartinės mandagumo formulės yra reikšmingi žmonių bendravimo kultūros rodikliai. Jų įtvirtinimas ir ugdymas kiekvienoje visuomenėje yra savitas, reikalaujantis kryptingų pastangų ir laiko. Aišku ir tai, kad šių tradicijų puoselėjimas — ne vien sociolingvistų reikalas.

¹⁹ Žr.: *Roždestvenskis J. V.* Filologinė amerikanistika (paskaitos, skaitytos Vilniaus universitete 1980 m. gegužės 12 d., fonograma).

²⁰ Žr.: *Malinowski B.* Min. veik.; *Post E.* Min. veik., p. 8, 11 ir kt.

²¹ Apie šypsenos fenomenologiją žr.: *Harré R.* (ed). *Life Sentences.*— London, 1976, p. 9.